

Ljudevit Anton
MARAČIĆ

Samostan sv. Franje, Pula

ULOGA ISTARSKIH
FRANJEVACA
U REFORMACIJI I
PROTUREFORMACIJI

Odmah se, na početku, nameće uvodno pitanje: kako se i kada u Istru ugnijezdio Franjevački red? Moramo priznati da nema baš mnogo sigurnih povijesnih dokumenata i pisanih potvrda koji bi izravno zadovoljili našu znanstvenu i svakidašnju znatiželju. I tu se uostalom najčešće vrtimo u krugu, između raznih usmenih legendi, kasnije zapisane predaje i oskudne dokumentacije.

Obično se pojava i nastanak Franjevačkog reda na istočnoj jadranskoj obali jedinstveno promatra za Dalmaciju i Istru, ali je, po svoj prilici, različito njihovo izvorište. Za Dalmaciju je poznato kako se više mjesta spori oko toga da je baš tamo došao sv. Franjo, kada je ploveći na Istok, od nevremena bio bačen na istočne obale Jadranskog mora. Ni danas ta rasprava nije posve utihnula, makar su se glasovi prilično smirili, ali doista nije baš lako točno odgovoriti je li sv. Franjo s nekim drugovima doplovio u Split, Zadar, Dubrovnik ili neko drugo mjesto. Hrvatski arheolog don Frane Bulić smatrao je najvjerojatnijim da je sv. Franjo doplovio najprije u Trogir, gdje je bila i nastala prva franjevačka nastamba na našim prostorima.

No, što se tiče istarskog poluotoka i prvih početaka franjevačkog života na njemu, izgleda prihvatljivija predaja, po kojoj Franjevački red za svoj nastanak i opstanak u Istri treba ponajviše zahvaliti sv. Antunu Padovanskom, o čemu ima dosta usmenih i kasnijih pisanih tradicija, da je naime njezine obale, bar one sjeverozapadne, osobno pohodio ovaj poznati putujući propovjednik i čuveni čudotvorac. No, i za Istru postoji legenda da ju je posjetio sam osnivač Franjevačkog reda, o čemu se u posljednje vrijeme ponešto pisalo i u nas (ARAMBAŠIN-SLIŠKOVIĆ, 1996.). Prema toj legendi, da je samo nakratko prepričamo jer sve više pada u zaborav, sv. Franjo je iz prekomorskog gradića Chioggia krenuo brodom propovijedati u Istru, ali je uslijed oluje trabakul oštećen i fratri su počeli lutati morskom pučinom, kad im se približila galija akvilejskog

patrijarha na putu u Pulu. Fratri su zahvalili za ponudu da prijeđu na veći brod, nastavili su ploveći u trošnom trabakulu te se prepustili Božjoj volji da ih vodi do cilja. I tako su, nakon nekoliko dana vrludanja, i oni uplovili u pulsku luku, gdje je sv. Franjo počeo propovijedati, dok je noć provodio pod vedrim nebom. Tu je ostavio nekoliko svojih drugova, a sam se vratio na zapadnu obalu Jadrana. Vjerojatno je baš na toj legendi građena tvrđnja da je osnivač Franjevačkog reda u Puli ostavio fra Otona, kasnijeg blaženika, koji se proslavio u Puli propovijedanjem, dobročiniteljstvom i čudotvorstvom, a odmah po smrti (1241.?) puk ga je počeo štovati kao Božjeg miljenika, što u Puli traje do dana današnjega (OREB, 1983.).

Ipak, mnogo se pouzdanijom čini predaja po kojoj je franjevačke korijene u Istru usadio sv. Antun Padovanski. U Trstu i nekim drugim istarskim mjestima postoji zapisana tradicija da je u ove krajeve osobno došao sv. Antun, koji je 1229. kao provincijalni ministar u sjevernoj Italiji prolazio ovim krajevima, propovijedajući i usput osnivajući razne samostane. Zapisana predaja kaže da je poznati svetac na putu u Goricu skrenuo u Trst, a potom i u neke druge gradiće zapadne obale istarskog poluotoka, možda u Kopar i Poreč, oduševljavajući i pridobivajući slušatelje ne samo za potpuniji evanđeoski život, nego i za prihvaćanje franjevačkog načina života. Bl. Oton je mogao biti njegov pratilac, koji je ostao u Istri i širio franjevački pokret. Ime mu otkriva germanske korijene, pa je mogao biti iz južnih njemačkih krajeva ili iz sjeverne Italije, koja je tada politički priznavala autoritet njemačkog cara.

Nazočnost sv. Antuna u sjeverozapadnim dijelovima Istre, posebno u Trstu, zapisali su kasniji kroničari, vremenski ne tako bliski samim događajima, od kojih posebnu pažnju privlači tvrđnja glasovitoga slovenskog povjesnika I. W. Valvasora: «Iz tradicije koja zaslužuje povjerenje doznajemo da je 1229. sveti Antun obišao Goricu, gdje je u čast sv. Katarine podigao kapelu, koja je kasnije posvećena njemu samome. Iz Gorice je svratio u Trst, gdje je boravio u kući izvan ulaza Cavana, na mjestu gdje je podignuta prva franjevačka crkva, koju je posvetio tršćanski biskup Gerard I.» (VALVASOR, 1689., 498.).

Kako se u prošlosti često događalo sa svojatanjem dalmatinskih mjesta koja je navodno pohodio sv. Franjo Asiški, tako su i brojni istarski samostani podržavali predaje (ili legende) da ih je osobno osnovao sam sv. Antun Padovanski, što je dakako mnogo lakše prenositi nego dokazati. Za tršćanski se samostan Male braće s priličnom sigurnošću to može tvrditi, a manje je vjerojatno da je i u Kopru ili čak u Poreču, a da ne spominjemo Pulu, prve korijene

franjevačkog života usadio baš ovaj poznati svetac.

Što se tiče postojanja franjevačkih samostana u Istri, za neke sa sigurnošću možemo tvrditi da su osnovani u XIII. stoljeću, čak i prije sredine toga stoljeća. Kad je naime generalni kapitul Reda Male braće 1239. godine izvršio neke preraspodjele u provincijama i kustodijama Franjevačkog reda, na području istočne i sjeverne obale Jadranskog mora uspostavljena je Sklavonska (ili Slovinska) provincija sv. Serafina, pa je tom prigodom određeno da se istarski samostani, koji su dotad pripadali Trevisanskoj provinciji, pripoje novouspostavljenoj provinciji u Dalmaciji i Istri, koja će potkraj XIV. stoljeća preuzeti ime Dalmatinske provincije sv. Jeronima. A budući da već 1239. postoji i zasebna Istarska kustodija (unutar Sklavonske provincije), s punim pravom smijemo zaključiti da u Istri postoji bar nekoliko samostana Male braće.

O nazočnosti franjevačkih samostana u Istri, s njihovim popisom, govori i pismo kardinala Napoleona, papinskog delegata, potpisano 11. travnja 1306. u Faenzi, gdje se nekim franjevačkim crkvama u Istri i Dalmaciji udjeljuju posebni oprosti i povlastice. Od istarskih franjevačkih crkava u dokumentu se spominju oni u Puli, Poreču, Koprju, Trstu i Piranu. To je nedvosmislena potvrda da početkom XIV. stoljeća bar pet franjevačkih zajednica ima svoje crkve i samostane u Istri. Uskoro će se, tijekom XIV. stoljeća, ovima pridružiti samostani u Balama i Milju, a stotinjak godina kasnije one u Rovinju, Pazinu i Portorožu, koji će od svojeg početka pripadati reformnoj struji unutar Franjevačkog reda (opservantima), za razliku od starijih samostana, koji se neće prikloniti ovoj obitelji, već do danas (ili do svog utrnuća) pripadati konventualskom ogranku Reda Male braće (MARAČIĆ, 2001.a, 66.).

Govoriti o protestantskom pokretu u Istri, u punom smislu te riječi, teško je, jer sva nastojanja oko presađivanja Lutherovih i ostalih reformatorskih ideja na istarski poluotok ostala su uglavnom samo na pokušajima, koja su zahvatila određene ljude, ali ne i šira područja. Pa ipak, ako je igdje u krajevima koje danas nastanjuju Hrvati protestantizam ozbiljnije poljuljao katoličke temelje, to se može reći baš za neka mjesta u Istri, posebno u onim krajevima koji su priznavali suverenitet mletačkog dužda.

Obično se misli i tvrdi da su reformne ideje i u Istru unijeli ponajprije njemački trgovci, što i nije netočno, ali smo skloniji prihvatiti mišljenje da su u tome odlučujuću ulogu imali svećenici i redovnici, čak i neki biskupi, bar što se tiče mletačkog dijela Istre. Luteranizam se djelomično i privremeno udomio zahvaljujući povijesnim i šire-

nju spisa crkvenih ljudi, koji su u doticaj s novim idejama došli ne samo u germanskim zemljama, već i u sjevernoj Italiji, gdje je na nekim učilištima djelovao snažan krug prekoalpskih studenata, koji su poput misionara širili reformne misli. A poznato je, bar za neka mjesta u Istri, da je presudnu ulogu u prihvaćanju luteranizma odigrao primjer mjesnih biskupa, koji su u nekim slučajevima (Kopar i Pula) otvoreno ili prikriveno podržavali vjetar promjena (MARAČIĆ, 1999.).

Prodor reformacijskih ideja u mletačku Istru (zadržavamo se na ovom dijelu poluotoka jer su ovdje velikim dijelom bili locirani franjevački samostani) zabilježen je dosta rano. Tako već 1534. papinski nuncij u Veneciji, Girolamo Aleandro, javlja u Rim da u Piranu, u Istri, veći dio žitelja, a među njima i vodeći ljudi u gradu, pripada luteranima, «a treba se bojati da isto ne učine okolna mjesta, koja graniče s Njemačkom i Ugarskom». I nuncij dalje nastavlja: «Ta je hereza rođena ovdje pred četiri godine i sve je više porasla u tom mjestu, a konačno se za blagdan Božića javno očitovala u propovijedima dvojice fratara.» («ARCHEOGRAFO TRIESTINO», XIV, 1888., 10.). Radi se o venecijanskim fratrima Barolomeju Fonizio i Girolamu Galateo, pripadnicima Reda franjevaca konventualaca, članovima Provincije sv. Antuna, koji su kasnije procesuirani i osuđeni na smrtnu kaznu.

Prema nuncijevoj tvrdnji, protestantizam se u Piranu, odnosno u Istri, počeo širiti pod utjecajem propovijedi venecijanskih fratara, i to već 1530. godine. No, očito je da nuncij Aleandro pretjeruje kada tvrdi da veći dio žitelja prihvaća reformne ideje, jer u to vrijeme Piran broji oko 4.000 stanovnika, a prema građi iz arhiva inkvizicije oko dvadesetak je piranskih žitelja ispitano, od kojih je nekoliko i optuženo za krivovjerje. Najpoznatiji među njima bio je Ivan Krstitelj Goineo, ugledni piranski liječnik i poznati humanist, pisac vrijednog djela «De situ Istriae», koje i danas može poslužiti kao pomagalo za upoznavanje tadašnje Istre.

Nešto kasnije no u Piranu, ali s mnogo većom žestinom i širim zamahom, luteranske su se novosti proširile u susjednom Koprju, sjedištu biskupa Pavla Petra Vergerija, koji se od početnoga revnitelja za katoličko pravovjerje, ubrzo pretvorio u žestokog kritičara rimskog pape i fanatičnog širitelja luteranizma u Istri. Što se pak tiče njegova starijeg brata, pulskog biskupa Ivana Krstitelja Vergerija, ako je teško dokazati da je bio potpuni protestant, nije lako zaniijekati da je bar simpatizirao Lutherove ideje, pa je nakon smrti osuđen što nije ništa poduzeo ni protiv fra Marina iz Labina, koji da je krivo tumačio katolički

nauk o euharistiji. Ta previše miroljubiva tolerancija pulskog biskupa, prema mišljenju katoličkih autora nije bila i bez krivnje, «ali još ne dokazuje i herezu» (PAVAT, 1960., 74.).

Osim grada Pule, u vrijeme biskupa Ivana Krstitelja Vergerija, u njegovoj biskupiji protestantske ideje nalazimo osobito izražene u Labinu, gdje susrećemo dva istaknuta lika vezana uz Red franjevaca konventualaca, a to su fra Baldo Lupetina, najznačajniji i najupečatljiviji luteranski misionar na ovim prostorima, i njegov nećak, Matija Vlacić Ilirik, nesuđeni fratar, koji je po savjetu svoga ujka odustao od te namjere i krenuo u Njemačku te postao znameniti luteranski teolog. I tako smo došli do središta teme koja nam je povjerena na obradu.

Iz dosad rečenoga vidi se da su u prodor protestantizma na istarski poluotok poprilično umiješani i neki fratri, ponajvećma oni iz Reda franjevaca konventualaca. Konventualska Provincija sv. Jeronima u XVI. stoljeću imala je u Istri svoje samostane u Trstu, Miljama, Piranu, Kopru, Poreču, Puli i Labinu. A upravo je u nekima od spomenutih gradova reformacija počela ubirati svoje prve plodove. Fratri su, i ovdje i drugdje, kao propovjednici u korizmi i došašću, putovali od samostana do samostana, iz župe u župu, iz mjesta u mjesto, te imali mogućnost javnog nastupanja s propovjedaonica. Izgleda da su se franjevci konventualci u Istri posebno isticali baš u tom apostolatu (PASCHINI, 1951.). To je posebno dostupno bilo fratriba koji su na poznatijim učilištima postigli visoku teološku naobrazbu, pa su se takvi najviše i pozivali. A neka učilišta, spomenuli smo, bila su presadište reformacijskih ideja, koje su se potom mogle širiti preko propovjedaonica.

U takvim okolnostima pojavljuje se lik i djelo fra Balde Lupetina, labinskog fratra, koji je teološku naobrazbu i magisterij Reda (što odgovara doktoratu), postigao vjerojatno u Veneciji. U creskom samostanu sv. Franje boravio je više puta, posebno kad je u nekoliko navrata u creskoj župnoj crkvi održao korizmene propovijedi. Tu je otvoreno iznosio luteranske ideje, pa je 1541. osumnjičen i ubrzo optužen za krivovjerje. Iz optužnice se vidi da je fra Baldo širio nepatvorene protestantske misli, kao tvrdnju da čovjek nema slobodne volje i da Bog unaprijed određuje tko će u raj ili pakao. Stoga da su beskorisni oprosti grijeha, a mise da služe samo zato da se kler obogati, a vjernici osiromaše. Čistilište da ne postoji, pa je suvišno svako posredovanje svećenika između Boga i čovjeka. Optužen je da napada propise o postu, o ispovijedi, a i ostale obrede. Toliko toga da je rekao i još više učinio, da je «naglavce

prevrnuo ovaj grad i malo treba pa će u njemu, tj. u Cresu, svi postati heretici» (MIRKOVIĆ, 1960., 55.). Mletačka inkvizicija, kojoj je slučaj bio predan, osudila je 1543. fra Baldu na doživotni zatvor i novčanu kaznu od stotinu dukata. Međutim, ni očajne prilike mletačke tamnice nisu bivšega fratra odvratile od promicanja novih ideja, pa je za nekoliko godina ponovno izveden pred sudište. Nakon dulje rasprave, 1547. osuđen je na smrt, ali mu je kazna, na intervenciju njemačkog plemstva, preinačena u doživotnu robiju, s mogućnošću da se odrekne svojih heretičkih ideja i oslobodi. Kad je pak Baldo ustrajao i dalje širio protestantizam u zatvoru, na trećem ročištu je osuđen na smrt utapanjem u moru, što je i izvršeno nakon 1557. godine.

No, nije fra Baldo bio jedini konventualski franjevac koji je širio luteranske ideje po Istri i šire. Čini se da je Lutherov nauk pobrao mnogo plodova baš kod franjevaca konventualaca, što potvrđuje i izjava jednoga suvremenoga protestantskog pisca da su franjevci konventualci bili prvi širitelji protestantske reforme na području Mletačke Republike (CAPONETTO, 1992., 58.). A to dokazuje i sljedeći slučaj, koji ipak nije završio tako tragično.

Fra Julije Morato, koparski fratar, u mnogome je svoj redovnički život i pogled uredio pod utjecajem fra Balde, s kojim se više puta susretao i dobro upoznao. No, za razliku od fra Balda, Kopranin fra Julije nije ustrajao u svojem uvjerenju, već je prihvatio tada dosta raširenu praksu tzv. nikodemizma, kojom se izvana priznavala katolička istina, ali u duši potajice zadržala poneka iskra ili cjelina protestantskog nauka. Godine 1557. fra Julije Morato, gvardijan samostana sv. Franje u rodnome Koprnu, morao se pojaviti pred sudištem mletačke inkvizicije, koju je tada predvodio glasoviti fratar, fra Felice Peretti, kasniji papa Siksto V. Inkvizitor je brzo uočio da fra Julije nije dovoljno teološki potkovan i da je zapravo žrtva svoje nedovoljne naobrazbe, sredine i vremena. Iz procesa čiji je zapisnik ušćuvan može se vidjeti koliko je u to vrijeme bio raširen luteranizam u Istri i na obližnjim otocima, a iz fra Julijeva priznanja poznata su i imena onih koji su bili pobornici luteranizma, ali i onih koje je on pokušao krivo sumnjiviti. Proces je trajao mjesec dana, a optuženi je odlučno zanijekao sve optužbe, premda nije bio jako uvjerljiv, jer su svjedočanstva potvrđivala baš suprotno, te je postupno nastojao ublažiti i opravdati svoja stajališta. Priznao je kako je iz Pule primio pod okrilje svoga koparskog samostana fra Zuanu Piera Gattolina, koparskog fratra, koji je zbog srodnih ideja morao napustiti pulski samostan, ali je fra Julije naglasio da nije znao za te Gattolinove neprilike. Za svoje luteranske ideje priznao je kako ih je upoznao već

1524. Kada je nakon petnaest godina sudjelovao u nekim žestokim raspravama u Kopru, koje su završile i fizičkim obračunom, morao je ostaviti svoj grad i otići u creski samostan, gdje je upoznao fra Baldu Lupetinu, koji je baš tada propovijedao u mjesnoj crkvi. Tu su se bolje upoznali. Fra Baldo ga toliko općinio da je prihvatio luteranske ideje. «Ja sam tada bio izvan sebe, nisam znao što treba vjerovati, a što činiti; često sam mislio da je Gospodinu drago ako loše učinim» (MENEHIN, 1954., 142.). Nakon što je saslušanje završeno, generalni inkvizitor fra Felice Peretti, franjevac konventualac iz Markijske provincije i kasniji papa, sazvao je u blagovaonicu mletačkog samostana Sv. Marije dei Frari redovničku subraću, pred kojima je fra Julije pročitao pismeno odreknuće, a inkvizitor optuženog odriješio od svih crkvenih kazni i odredio mu neke vremenite kazne, kao javno priznanje svoje zablude u Kopru, suspenziju od ispovijedanja i vršenja poglavarske službe te obavljanje nekih pokorničkih molitava, s time da trajno ostane vezan uz samostan sv. Franje u Kopru.

Osim ova dva tipična primjera širenja protestantskih ideja čiji su pročelnici bili istarski fratri, već su usputno spomenuti fra Zuane Piero Gattolin iz Kopra, i fra Marin iz Labina. Radi popunjenja ovog dijela slike o ulozi istarskih franjevaca u širenju reformacije, spominjemo još jedan događaj koji baca određeno svjetlo na spomenutoga pulskog biskupa Ivan Krstitelja Vergerija i istarske fratre. Naime, na procesu održanom 14. ožujka 1549. u Puli, kada je već pulski biskup bio mrtav, neki Julije iz Imole, preko četrnaest godina učitelj u Puli, ustvrdio je kako biskup nije ništa poduzeo protiv spomenutoga fra Marina, kad je ovaj u Puli krivo tumačio katolički nauk o euharistiji. A na procesu u Piranu iste godine neki Bernard, slikar, ispripovjedio je kako je pulskoj biskupskoj kuriji imao prigodu čuti samoga biskupa Ivan Krstitelja Vergerija, i ostale koji su bili okupljeni, a bili su to fratri fra Marin, fra Demetrij i fra Ljudevit, kako govore da nema čistilišta, da nema slobodnog suda, da su dobra djela nepotrebna za spasenje, i još neke slične stvari (PAVAT, 1960., 74.).

Nije samo pulski biskup Vergerije bio popustljiv prema fratrima koji su otvoreno ili potajice podržavali i širili protestantizam. Tako je za tršćanskog biskupa Pietra Bonoma, velikoga humanista i kulturnog mecenu, poznato da je rado slušao propovjednike koji su poticali na obnovu i reformaciju. Čak ih je pozivao, pa je tako na njegov poziv u Trst došao fra Jeronim iz Hvara, a čuvenoga slovenskog reformatora, Primoža Trubara, držao je za svoga privatnog kapelana, pa i nakon što se pročulo za njegovo luteransko djelovanje. A kada je u Trstu 1543. nastupio fra Ivan iz

Kotora, franjevac konventualac Dalmatinske provincije sv. Jeronima, biskup ipak nije mogao šutke prijeći preko njegovih luteranskih ideja koje je javno iznosio u propovijedima, pa mu je morao zabraniti javno nastupanje. Fra Ivan iz Kotora se tada sklonio u dom biskupovih rođaka, gdje je okupljenoj zajednici luteranskih pristaša čitao Novi zavjet, napadao praksu posta i govorio protiv žrtve svete mise, u duhu Lutherova nauka (PASCHINI, 1951., 26.). U Trstu je uskoro došlo do javnih svađa i opasnih napetosti, pa je čak i krv potekla. Fra Zuane Petar Celso (Celsi), koparski franjevac konventualac poznat pod nadimkom Gattolin, koji je prethodno imao problema s inkvizicijom, pred kojom se odrekao svojih protestantskih ideja, i zbog čega je morao napustiti pulski samostan sv. Franje, sada ustaje u obranu pravovjerja i pod njegovim utjecajem dolazi do protjerivanja fra Ivana, ali je dan kasnije, 4. srpnja 1547. Gattolin napadnut i izboden za noćnog počinka. Ranu je ipak prebolio i uskoro je imenovan za povjerenika istarskog inkvizitora (TAMARO, 1934, 33).

Sukob dvojice fratara iz iste redovničke provincije, jednog iz Kotora, a drugog iz Kopra, potrajao je dugo, o čemu svjedoči i proces protiv fra Ivana iz Kotora na mletačkoj inkviziciji tijekom 1564. Izvjesno je da se u vremenu od tršćanskog izгона, fra Ivan iz Kotora pomirio s katoličkim naukom i odustao od Lutherovih ideja, jer ga mletački Sveti Oficij, koji je tada vodio više puta spominjani fra Felice Peretti, kasniji papa Siksto V., na prijavu fra Zuane Petra Celsa (Gattolina), ispitao i nakon više ročišta oslobodio optužbi. O fra Ivanovu ponašanju bilo je riječi i rasprava na provincijskim kapitulima u Cresu i Rabu, gdje Gattolin povlači svoje optužbe. Na oba kapitulo ovaj tvrdi kako nema nikakvih optužbi protiv kotorskog fratra. Zbog svega toga Gattolina su smatrali klevetnikom koji je već ranije dolazio u sukob s više drugih osoba (ČORALIĆ, 2001., 66.).

Ako je istinita tvrdnja da su franjevci konventualci bili prvi širitelji reformacije na području Mletačke Republike, s druge strane valja istaknuti i istinu da su iz istih redova izlazili i branitelji pravovjerja, jer su inkvizitori, kao što smo vidjeli na slučaju fra Felicea Perettija, redovito pripadali istom Redu franjevaca konventualaca, u što se može lako uvjeriti svatko tko zagleda u seriju istarskih inkvizitora, koji su svoje sjedište imali u više puta spominjanom koparskom samostanu sv. Franje. Ovaj je ugledni samostan franjevaca konventualaca posjedovao svoj arhiv regionalne inkvizicije, u kojemu su se čuvali spisi i prijepisi dokumenata prosljeđenih na višu instancu u Veneciju.

Na provincijskom kapitulu, održanom 2. svibnja 1593. u pulskom samostanu sv. Franje, novoizabranom ministru provincijalu fra Ivanu Corsiju iz Pirana povjerena je dužnost da što prije u koparskom samostanu otvori arhiv Provincije sv. Jeronima, gdje će se čuvati sve ono što se tiče dobara i uprave Provincije i Reda, a u kojemu će se pohraniti i svi postupci, čime se jasno aludira na pravne spise vezane uz inkvizicijski ured pri ovom samostanu. Kada je početkom XIX. stoljeća koparski samostan, poput onoga u Poreču, Miljama i Puli, odredbom napoleonskih vlasti zatvoren, nestala je i bogata samostanska knjižnica, a s njome nesumnjivo i vrlo zanimljivi arhivski materijal istarske inkvizicije. Uz koparski samostan nalazio se ured regionalne inkvizicije i dugo je tu stajao natpis «Ad sacram Inquisitionem Dei». Koparski biskup Paolo Naldini u svojem poznatom opisu Kopra s početka 18. stoljeća, ističe kako je u svoje vrijeme samostan sv. Franje u Kopru bio određen za sjedište svete inkvizicije, i «premda se njezina jurisdikcija proteže na cijelu Istru, ovdje je učvrstila svoje središte» (NALDINI, 1700., 192.).

Inkvizitor je u koparskom samostanu sv. Franje imao zasebne prostorije u odijeljenoj zgradi, s vlastitim vrtom. Prema jednom inventaru iz kasnijih vremena regionalnom inkvizitoru za Istru date su na raspolaganje četiri sobe, dvorana, ured, arhiv i kuhinja. Kada će rad inkvizicije izgubiti na važnosti, od XVII. stoljeća dalje, znat će doći i do nekih iskrenja i sporenja među samim fratrima istoga samostana. U pitanju je bio spor o nadležnosti gvardijana nad inkvizitorom, odnosno njegove autonomnosti, makar je kao redovnik pripadao samostanu.

Regionalni inkvizitor, kao npr. ovaj za Istru, nije imao ovlast donošenja presude, nego se njegova služba uglavnom svodila na bdjenje oko pravovjerja, ali i ispravnoga življenja, u slučaju sumnji morao je prikupljati dokaze i ispitivati svjedoke, a sve to, ako je smatrao dokazanim, proslijediti na više sudište u Veneciju. Procesi su se redovito otvarali samo na temelju neanonimne prijave (MARAČIĆ, 2001.b).

Službu regionalnih inkvizitora na području Mletačke Republike gotovo isključivo su obavljali baš franjevci konventualci. Tako se i za Istru ta odgovorna i neugodna služba redovito, sve do utrnuća inkvizicije početkom XIX. stoljeća, povjeravala ovim fratrima. O tome nalazimo bjelodanu potvrdu u nedavno pronađenom svesku s popisom istarskih inkvizitora od 1546. do 1704. godine. Dokument je pronađen u arhivskoj građi piranskog samostana sv. Franje, koji danas pripada Provinciji sv. Jožefa franjevaca konventualaca u Sloveniji. Svezak, zapravo sveščić velikog

formata, pisan na talijanskom jeziku onog vremena, omogućuje vjerno rekonstruiranje cjelovitog popisa istarskih inkvizitora u skoro dvjesto godina turbolentne povijesti i sukobljavanja reformacije i protureformacije. Rukopis je vjerojatno došao u piranski arhiv kada je susjedni samostan sv. Franje 1806. morao biti ispražnjen, a fratri su se uglavnom smjestili u istoimeni samostan u Piranu.

Ovaj rukopisni svezak nije cjelovit. Iz rekonstrukcije vidljivo je da je svezak imao dvadeset ovećih stranica, ali mu nedostaju omotni listovi, od kojih je omotnica po svoj prilici sadržavala potpuni naslov rukopisa. Autor djela nije naznačen na uvodnim stranicama, ali se sa sigurnošću može zaključiti da je to bio PM Lorenzo Bragaldi, posljednji inkvizitor iz ove serije, koji izričito naglašava da je on «*compilatore di questo presente Catalogo*». Autor ovoga zanimljivog i dosad nepoznatog rukopisa, pripadao je Bolonjskoj provinciji franjevaca konventualaca, koja je i inače dala nekoliko inkvizitora u Istri.

Prateći zanimljiv popis istarskih inkvizitora spomenutog razdoblja, valja istaknuti da svega nekoliko njih iz ovoga Kataloga nije pripadalo Redu franjevaca konventualaca. Bragaldijev popis donosi trideset imena crkvenih ljudi koji su vršili službu istarskih inkvizitora, od kojih su dvojica pripadala dijecezanskom kleru kao kanonici mjesnih crkava (u Kopru i Puli). Svi su ostali bili redovnici, od toga jedan dominikanac (iz Kopra), a svi ostali pripadali su Redu franjevaca konventualaca. Devetorica su došla iz Bolonjske provincije, osmorica iz Markijske, po dvojica iz Padovanske i Rimske, po jedan iz Toskanske i Milanske provincije, a svega su četvorica bili članovi matične Dalmatinske provincije sv. Jeronima, i to dvojica iz Istre (PM Andrija Zunta iz Kopra i PM Valengo Tisano iz Pirana), dok su ostala dvojica bila s Kvarnerskih otoka (PM Blaž iz Cresa i PM Mihael Volpini iz Raba). Svi navedeni fratri, uključivši i koparskog dominikanca, imali su znanstveni naslov (Magister Ordinis), koji danas odgovara doktoratu u teologiji, a ovdje je naznačen kraticom «PM» (MARAČIĆ, 2001.c).

Ako bismo htjeli kratko odgovoriti na pitanje o ulozi istarskih franjevaca u reformaciji i protureformaciji, onda bismo to mogli ovako sažeti. Istarski franjevci, ponajvećma konventualski ogranak Reda Male braće, aktivno su sudjelovali u širenju Lutherovih ideja, ipak ne u tolikoj mjeri da bi se moglo utvrditi kako je većina naših fratara bila zagrijana za transalpsku reformaciju. Isto tako jedan dio fratara u Istri izravno je bio uključen u suzbijanje protestantskog prodora na poluotok, posebno u kontroverznoj

službi inkvizicije, pa ispada nekako da su baš franjevci konventualci u Istri dali osebujni pečat istovremenom i širenju i potiskivanju luteranizma. To posebno vrijedi za XVI. stoljeće, koje je i u Europi toga vremena nosilo turbulentne karakteristike. Kako se s vremenom stanje smirivalo, ni među fratrima više nije bilo onih koji su se zagrijavali za nove ideje, ali isto tako i represivna služba inkvizicije gubi na važnosti i težini. Potkraj XVI. stoljeća protestantska epizoda u Istri pomalo gubi dah, pojava sve više jenjava i nestaje, tako da već 1577. godine predstavnik koparske gradske uprave, Alvise Priuli, s određenom dozom samoironije, javlja u Veneciju: «Ako su u prošlosti ušla neka druga mišljenja u ovaj kraj, sada je to posve katolički kraj i uistinu se može reći da nalikuje samostanu redovnika» (SCHULLER, 1950., 64). Tako ubrzo i među samim istarskim fratrima nestaje pobornika Lutherovih ideja, a inkvizitori više obavljaju formalnu ulogu službe koja je očito bila preživjela, ali će se potpuno ugasiti tek početkom XIX. stoljeća.

Ljudevit Anton Maračić
**Uloga istarskih
franjevaca
u reformaciji i
protureformaciji**

Literatura

---

1. Arambašin-Slišković, T. (1996.), *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, Zagreb, NZ Matice Hrvatske.
2. Caponetto, S. (1992.), *La Riforma protestante nell'Italia del Cinquecento*, Torino, Claudiana.
3. Čoralić, L. (2001.), *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet.
4. Maračić, Lj. (1999.), Protestantizam u Istri, *Nova Istra*, Pula, god. IV, sv. XIII(2-3): 196-214.
5. Maračić, Lj. (2001a.), *Maleni i veliki, franjevci konventualci u Istri*, Zagreb, Provincijalat franjevac konventualaca.
6. Maračić, Lj. (2001b.), Proturreformacija u koparskoj biskupiji, *Acta Histriae*, Koper 9 (1): 163-178, Znanstveno-raziskovalno središče R. Slovenije.
7. Maračić, Lj. (2001c.), Bragaldijev popis inkvizitora, *Annales*, Koper 11, 1(24): 11-16, Znanstveno-raziskovalno središče R. Slovenije.
8. Meneghin, V. (1954.), Fra Giulio Morato da Capodistria dei frati minori conventuali, processato al S. Ufficio per idee luterane, *AMSI*, Trieste ser. II (III): 131-146.
9. Mirković, M. (1960.), *Matija Vlacić Ilirik*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
10. Naldini, P. (1700.), *Corografia ecclesiastica della citta' e della diocesi di Capodistria*, Venezia, appresso G. Albrizzi.
11. Oreb, M. (1983.), *Blaženi Oton iz Pule*, Zagreb, Samostan sv. Jere-Vis.
12. Paschini, P. (1951.), *Eresia e Riforma al confine orientale d'Italia*, Roma, Collezione Lateranum.
13. Pavat, M. (1960.), *La riforma Tridentina del clero a Parenzo e Pola*, Roma, (doktorska disertacija).
14. Schuller, F. (1950.), La Riforma in Istria, *Pagine Istriane*, Trieste ser. III, 1(4): 64.
15. Tamaro, A. (1933.), Assolutismo e municipalismo a Trieste, *Archeografo Triestino*, Trieste, ser. III: 18.
16. Valvasor, J. W. (1689.), *Die Ehre des Herzogthums Krain*, II, Laybach.

ULOGA ISTARSKIH FRANJEVACA U REFORMACIJI I PROTUREFORMACIJI

Ključne riječi: franjevci, konventualci, reformacija, protureformacija, inkvizicija

Ljudevit Anton Maračić
**Uloga istarskih
franjevaca
u reformaciji i
protureformaciji**

Ovim radom želi se opisati značajna uloga istarskih franjevaca, posebno onih iz konventualskog ogranka Franjevačkog reda, u širenju reformacije po istarskom poluotoku i njezinu potiskivanju. Pri tom se autor poslužio objavljenom bibliografijom i vlastitim istraživanjem, koje je dosad objavio u nekoliko zasebnih radova.

Tijekom XVI. stoljeća bilo je više istarskih franjevaca koji su se zagrijali za luteranizam i počeli ga širiti, te su zbog toga došli pod udar inkvizicije u Kopru i Veneciji. Neki su procesuirani (Baldo Lupetina iz Labina, Julije Morato iz Kopra, Zuane Petar Celsi, zvan Gattolin).

Istovremeno, istarski franjevci konventualci stoljećima su vodili inkvizicijski ured za Istru, jer je sjedište regionalnog inkvizitora bilo u koparskom samostanu sv. Franje. Nedavno pronađen rukopis u piranskom samostanu sv. Franje, s cjelovitim popisom istarskih inkvizitora, potvrdio je već ranije poznatu činjenicu da je ova služba u Istri redovito bila povjerena franjevcima konventualcima. Uloga istarskih inkvizitora krajem XVI. stoljeća gubi na važnosti, jer se reformacija pod pritiskom protureformacije povukla s ovog područja.

RUOLO DEI FRANCESCANI ISTRIANI NELLA RIFORMA E NELLA CONTRORIFORMA

Parole chiave: francescani, conventuali, riforma, controriforma, inquisizione

Il compito dell'autore con questo contributo era descrivere il ruolo notevole dei frati istriani, in modo speciale di quelli appartenenti al ramo conventuale dell'Ordine francescano, nella diffusione della Riforma in Istria, ma nella confutazione della stessa. Utilizzando la bibliografia esistente, l'autore ne ha aggiunto alcuni risultati della ricerca personale, precedentemente pubblicati in diverse riviste.

Durante il Cinquecento alcuni frati istriani avevano abbracciato le idee luterane, divulgandole in Istria. In breve tempo furono accusati e processati dall'Inquisizione

a Venezia (Baldo Lupetina da Albona, Giulio Morato da Capodistria, Zuane Piero Celsi, detto Gattolin, da Capodistria).

Dall'altra parte, ai minori conventuali dell'Istria fu affidato il compito d'inquisitori regionali, con la sede nel convento di s. Francesco a Capodistria. Poco tempo fa nel convento omonimo di Pirano è stato ritrovato un manoscritto con la serie completa degli inquisitori d'Istria, che dimostra il fatto già noto che l'ufficio dell'inquisitore regionale fu regolarmente affidato ai minori conventuali. Il ruolo di questi inquisitori verso la fine del Cinquecento perde d'importanza, ed il protestantesimo dopo di poco, sotto la pressione della Controriforma cattolica, si spegne e sparisce dalla penisola istriana.